

СИМВОЛЪТ НА КОНЯ В КИТАЙСКАТА КУЛТУРА

Елиса Миланова

THE SYMBOL OF THE HORSE IN CHINESE CULTURE

Elitsa Milanova

Като една от най-древните цивилизации с хилядолетна история и непрекъснато развитие на една и съща територия, китайската цивилизация се характеризира с богата своеобразна култура, отразена в мисленето, вярванията, манталитета и бита на представителите ѝ. Както класическата древна култура, така и съвременната се отличават с висока степен на образност, символност и митологизация. Централно място в представата на китайците за света заемат образите на редица митологични и реални животни. Високата степен на анимализъм се проявява в различни аспекти на културата, изкуството, литературата, фолклора, религиозната обредност и езика.

В настоящия доклад ще изследваме образа на коня и неговото място в китайската култура.

Разпространението на анималистични образи е характерно за всички древни цивилизации, като Китай не прави изключение. Анималистичните образи първоначално имат функция на тотемни или покровители. Още древните китайци използват образите на различни животни в лунния календар и китайския зодиак като своеобразен код, зад който стоят съответни месеци, години и т. н. В един по-късен етап анималистичните образи добиват символно, художествено и метафорично значение, което се проявява в творчеството, фолклора и езика.

П. Г. Пивторак най-общо разпределя тези зооморфни образи в три групи (Пивторак, 2012):

1. Измислени същества, чийто произход се свързва с митологията и фолклора, като дракона (龙 *lóng*), феникса (凤凰 *fènghuáng*), чилина (麒麟 *qílín*). Подробно описание на тези същества срещаме в древнокитайския трактат от периода на Воюващите царства „*山海经 Shānhǎi Jīng*“ (Каталог на планините и моретата).
2. Полумитични същества, които съществуват в реалния свят, но са им приписани свръхестествени качества. Примери за такива открива-

ме в народните приказки за митичния бял тигър *байхуа*, както и в историите за „небесните коне“, които ще разгледаме допълнително.

3. Реални същества, чийто образ носи сакрално значение, като жерава, прилепа, змията и т. н.

Към третата група спада и образът на коня – широкоразпространен в повечето култури и издигнат в култ от степните народи. Конят играе съществена роля пряко в битата на хората, а оттам и в развитието на обществото, което допринася за сакрализацията му.

Конят е едно от дванадесетте животни, покровители на китайския зодиак. То е седмото подред и според легендата е получил мястото си сред зодиакалните животни заради елегантността си. В зодиака конят е типичен представител на мъжкото начало – ян, а стихията му е огънят. В китайската традиция конят е символ на бързина и трудолюбие. Счита се за покровител на умните и талантиви деца, на които носи упоритост, устойчивост, издръжливост да се противопоставят на трудностите и злите сили. Конят е символ на бързото развитие и ученолюбие, интелект, мъдрост, благородство, бързина. Често в образа на коня се закодира идеята за отлитащото време. Символното значение на коня откриваме в традиционното пожелание за постигане на бърз успех, изразено с идиома 马到成功 *mǎdàochénggōng* (букв. да пристигнеш на кон и да пожънеш успех).

Освен посочените по-горе значения се среща и традиционното за повечето култури свързване на коня с плодовитост, мъжественост, мощ и власт. Символен е и цветът на коня. От една страна, в Китай съществува стандартното противопоставяне бял кон / черен кон. А от друга страна, се появява образът на червения кон. Белият цвят има традиционно положително значение (пр. 白马王子 *báimǎwángzǐ* – принц на бял кон), освен това е ритуален, свързан с култови дейности и обреди, което намира отражение и в езика:

Пр. 刑白马为盟 *xíngbáimǎwéiméng* (склучвам съюз, като давам клетва и коля жертвен бял кон)

Белият кон е знаков и за китайската философия, като кореспондира с един от силогизмите на номиналистите: 白马非马 *báimǎfēimǎ* („Белият кон още не е кон“), който се тълкува като „частното не е равно на общото“.

Черният цвят има традиционно негативна конотация. Съчетанието 黑马 *hēimǎ* (букв. черен кон) има значението на „човек, който неочаквано постига успех“ (обикновено без да има заслуги за това.)

Червеният кон има сакрално значение. Той символизира огъня (който е стихията на коня) и носи идеята за жертвата. В древността конят е считан за най-добрия дар в името на *небето*. Конят се принасял в жертва и на *луната*, и на *слънцето*, като се използвали предимно червени коне,

по възможност с черна грива и опашка – символ на съчетанието между ин и ян. В наши дни тази традиция е съхранена в някои райони на Китай под формата на ритуално изгаряне на хартиени фигури на коне върху гробовете на предците.

В китайската митологична традиция образът на белия кон се свързва с мита за потопа. Според мита (чийто архетип откриваме в повечето човешки култури) героят Гун се опитал да се справи с потопа, като откраднал от бога на огъня вълшебна пръст, с която да засипе водите. Богът на огъня се ядосал и решил да накаже със смърт Гун. Но Гун не загинал, а се превърнал в бял кон, от чиято утроба се родил митичният герой Юй. Юй можел да приема облика на дракон, благодарение на което се справил с пороя, като успял да прокопае множество канали, по които да се отича водата. Подобно свързване на дракона и коня наблюдаваме не само в този мит. Срещат се т. нар. „небесни коне“ / „драконови коне“, които представляват полумитични същества и в голяма степен носят чертите, характерни за дракона. Според Шефер „Всички забележителни коне били смятани за аватари на дракона, а едрите високи коне в древността директно били наричани дракони“ (Шефер, 1981:88). Някои изследователи подчертават влиянието на индоевропейската и в частност гръцката митология при формирането на идеята за родство между конете и драконите. Други излагат тезата, че идеята за „небесни коне“ е свързана с взаимодействието между племената, населявали Китай, и горноалтайските народи. В културата на горноалтайците е прието главата на коня да се украсява с рога от кози или елени и да им се слагат маски с изображение на бойни и ловни сцени.

Конят в китайската митология има свой бог покровител – т. нар. Мауан (马王 mǎwáng) – „Княз на конете“. Древният култ към Мауан доминира най-вече в северните части на Китай. Сред военните и скотовъдите, развъждащи коне, бил разпространен култът към различни митологични същества, свързани с коня, на които в определен период от годината се принасяли жертви. Според древните летописи през лятото трябвало да се пренесе жертва на първия ездач Машъ, през зимата – на духа на конските болести Мабу, а през пролетта – на прародителя на конете Мадзу. В храмовете Мауан се изобразява като трилико същество – в едната си форма представлява прародителя на конете Мадзу, в другата – първия ездач Машъ, а в третата, женската форма, представлява Сиенму – прамайката на конете.

Образът на коня присъства не само в митологичния период, когато религията все още носи по-скоро тотемни характер, но и в различни религиозни текстове и притчи на всички религиозни групи, възникнали много по-късно в Китай.

В будизма конят е едно от т.нар. „седем съкровища на будизма“, а именно онова, което изпълнява желания. В китайския будизъм крилат кон донася на гърба си Книгата на закона. Показателно е, че най-древният будистки храм, който се намира близо до днешен гр. Луоян, се нарича „Храма на Белия кон“. Според преданията свещените будистки писания били донесени от монаси на бели коне през 68 г. пр.Хр. Щом пристигнали на китайска земя, монасите издигнали статуи в чест на конете, още преди да бъде изграден храмът. По-голямата част от статуите са издигнати по времето на монголската династия Юан, което се обяснява не само с религиозните будистки схващания за конете, но и с традиционните култови практики, характерни за монголските племена.

Образът на коня се среща и в даоистки текстове, като отново е с положителна семантика. Да вземем за пример притчата за селянина, който изгубил кобилата си (най-голямото му богатство), но тя се върнала с цял табун диви коне. Дори когато конете осакатяват сина му, това се оказва за добро – той не отива на война. Т.е. конят дори когато не е главен герой, а само второстепенна фигура, е положителен персонаж, който носи благоденствие и късмет на човека.

От митологичните и религиозни практики образът на коня се прехвърля като централен и в народното творчество. Фолклорът и в частност приказките представят богат материал, в който конят е традиционен герой. Според А. И. Головня и К. Джан „Всеки художествен образ, в това число и фолклорният, е многозначен. Всички значения на образа формират семантично поле, чийто център е хиперсемата на образа, която се определя след анализ на свойствата, атрибутите, спътниците, взаимоотношенията с други персонажи и локуса му“. (Головня, Джан, 86)

Ако използваме терминологията на А. И. Головня и К. Джан, можем да определим способността на коня да издържа на тежки преходи и да пренася товари като своеобразно ядро на семантичното поле. В приказките то обикновено е метафоризирано и представлява връзката между земята и небето. Конят обикновено участва като помощник, придружител, често спасител на главния герой. Конят може изначално да бъде спътник на героя или да се появи изведнъж, дори по магичен начин. Магичните коне обикновено са или в бял цвят (цвета на „другия свят“), или червен – цвят, който го свързва с огнената същност. Като реално съществуващо животно конят участва в приказки не само с фантастични елементи, но и в притчи и битови приказки.

Посочените дотук примери идват от древността и макар да са съхранени до наши дни, показват по-скоро мисленето и светоусещането на древния човек. По-ясна представа за днешното състояние може да се добие, като се анализира езиковата картина на света за китаеца и най-ве-

че нейната реализация във фразеологичното богатство на съвременния китайски език. Ще направим кратък преглед на културната семантика на фразеологизмите, съдържащи лексемата „кон“ (马) в китайския език, и техните функционални еквиваленти в българския.

Фразеологизмите със зооними представляват голям дял от общото количество фразеологизми, а сред тях тези с лексемата кон са едни от най-често срещаните. Фразеологичните единици със зооморфни образи са високочестотни и универсални, тъй като активно се използват и за характеристика на хора, ситуации, събития. Те имат висока степен на конотация и оценъчност, определена от вътрешната им форма.

При анализ на китайските фразеологизми и българските им функционални еквиваленти установихме, че образът на коня е много по-дълбоко залегнал и употребяван в китайската фразеология. Конят се асоциира най-вече с трудолюбие, издръжливост, доблест и успех.

Сред анализирания от нас материал се срещат двата основни вида фразеологични единици в китайския език – 成语 *chéngyǔ* – идиоми и 俗语 *súyǔ* – поговорки, пословици. Основната разлика между двата вида фразеологични единици е в употребата и произхода им. 成语 са исторически възникнали устойчиви съчетания от четири йероглифа, характерни най-вече за литературния език. Те придават емоционална маркировка на речта.

俗语 представляват цели изречения с фолклорен произход, за които е характерна мелодичност и ритъм.

Да разгледаме най-често срещаните фразеологични единици и техните функционални еквиваленти в българския език.

1. 一马当先 *yīmǎdāngxiān* – букв. „един кон се е откъснал напред“. Фразеологизмът се употребява със значение на „поемам инициативата първи да направя нещо“, „тръгвам първи“, а също – „човек, който постъпва смело“. С първото значение в българския език се употребява фразеологизмът „поемам нещата в свои ръце“, а с второто – „хвърлям се с главата напред“

2. 犬马之劳 *quǎnmǎ zhī láo* – букв. „служи като куче и кон“. Фразеологизмът се използва в значение на „служи вярно на някого“. В българския му еквивалент „служи вярно, като куче“ присъства образът на кучето, но не и на коня. В българската действителност образът на коня много по-често се свързва с висока степен на физическо натоварване и издръжливост, а не с преданост.

3. 马不停蹄 *mǎ bù tíng tí* – букв. „копитата на коня не спират“. Означава да върша нещо без почивка, непрестанно да работя.

Пр. 他日夜赶工, 马不停蹄.

Tā riyè gǎn gōng, mǎbùtíngtí. – Работя ден и нощ, без да спирам. Българският език предлага няколко еквивалента – „крак не подвивам“, „(правя нещо) без да си поема дъх“ и „Тичам като кон“. Т.е. в българската езикова картина на света конят също присъства с качествата си бързина и упоритост.

4. 走马看花 zǒumǎkànhuā – букв. „да гледам цветята, докато яздя“. Фразеологизмът се използва в значение на „повърхностно“, „мимоходом“, „бегло“ в ситуации, когато имаме известни наблюдения, но не можем да дадем компетентно мнение, защото не сме запознати добре със ситуация, място, предмет и т. н.

5. 快马加鞭 kuàimǎjiābiān – букв. „да ударя коня с камшик, за да тръгне още по-бързо“. Използва се в значение на бързам. Като негов функционален еквивалент може да се даде българското „изстрелвам се“/ „летя“/ „бия си камшика“.

6. 老马识途 (lǎomǎshítú) – букв. „старият кон си знае пътя“. Използва се за похвала на нещо вече утвърдено, на някого, който е доказано успешен. В българския език се използва изразът „старо куче“.

7. 盲人骑瞎马 máng rén qí xiāmǎ – букв. „сляп човек язди сляп кон“. Използва се в ситуации, когато се предполага, че заради ръководството има опасност да се провали цялата мисия. В българския език се използва фразеологизмът „да те води слепец“.

8. 马不知脸长 mǎ bùzhī liǎn cháng – букв. „конят не знае, че лицето му е дълго“. Използва се за хора с високо мнение за себе си, които не виждат грешките си. С подобно значение се използва в българския език „мисля се за център на Вселената“.

9. 死马当作活马医 sǐmǎdàngzuòhuómǎyī – букв. „лекувай мъртвия кон като жив“ в значение на „не се предавай и прави всичко възможно“. В българския език се употребява „надеждата умира последна“.

10. 风马牛不相及 fēngmǎniúbùxiāngjí – използва се със значение на „нямам нищо общо“. В българския език се употребява фразеологизмът „Нерде Ямбол, нерде Стамбул“.

11. 牛头不对马嘴 niútóubùduimǎzuǐ – букв. „конската челюст не пасва на главата на кравата“. Използва се за нещо, което е казано или направено не на място. В българския език се използва фразеологизмът „ни в клин, ни в ръкав“.

12. 单枪匹马 dānqiāngpǐmǎ – букв. „едно копие и един кон“. Използва се със значение „върша нещо сам“. Функционален еквивалент в българския език е фразеологизмът „и сам войнът е войн“.

Конят е неизменен образ в китайската езикова картина на света. Той присъства във фразеологията, литературата, религията, фолклора и митологията, като отразява менталността на китайския народ.

БИБЛИОГРАФИЯ

Краткий русско-китайский и китайско-русский словарь, изд. „Шанъу иньшугуань“ и изд. „Русский язык“, 2 издание, Пекин, 1994 г.

П. Г. Пивторак, Анимализм и система зооморфных образов в классической культуре Китая В: Сборник докладов IV Международной студенческой электронной научной конференции, Москва, 2012

Чъжоу Хань Жуй, Сопоставление символов в культурной семантике китайского и русского языков

<http://jurnal.org/articles/2014/fill14.html>

О. В. Донова, Сопоставление символов в культурной семантике фразеологизмов китайского и русского языков. В: Мир науки, культуры, образования. №3 (15) 2009

Ю. А. Семенова, Формирование языковой картины мира на материале русских и китайских пословиц и поговорок, В: Сборник материалов VI Международной научно-практической конференции студентов и аспирантов „Язык. Культура. Коммуникация“, Челябинск, 2011

В. Д. Кубарев, Конь счастья в религиозно-мифологических представлениях ранних кочевников Горного Алтая, В: Рериховские чтения. 1979 год. К 50-летию института «Урусвати». Материалы конференции. Новосибирск, 1980.

Э. Шефер, Золотые персики Самарканда. Книга о чужеземных диковинах в империи Тан, Москва, 1981

И. А. Головня, Кайкай Чжан, Языковая наивная картина мира в китайских народных сказках о животных

<http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/109671/1/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%8F%20%D0%90.%D0%98.,%20%D0%A7%D0%B6%D0%B0%D0%BD%20%D0%9A%D0%B0%D0%B9%D0%BA%D0%B0%D0%B9%20%D0%AF%D0%B7%D1%8B%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0%D1%8F%20%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B0%20%D0%B2%20%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%85%20%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%8B%D1%85%20%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%BA%D0%B0%D1%85%20%D0%BE%20%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%82%D0%BD%D1%8B%D1%85.pdf>

Большой китайско – русский словарь <http://bkrs.info/>